

Станислав Станковић

Институт за српски језик САНУ
Београд

О аутохтоним српским народним говорима на тлу Републике Македоније. Истраживање, стање, перспектива¹

Говори стариначког српског становништва на тлу данашње Републике Македоније, које претежно битише у Доњем Пологу, у Скопској Црној Гори и у широј кумановској регији, припадају призренско-тимочким дијалекатским типовима. У науци о српском језику можемо да говоримо о трима периодима или о трима приступима у њиховом проучавању. Сви аутохтони српски говори на реченом тлу данас подлежу непосредном утицају македонског језика: у тамошњим српским социокултурним срединима наступио је процес језичке интеграције при чему се и средњем и млађем српском стариначком нараштају македонски стандардни језик намеће као једини комуникацијски код.

Уводне напомене

У другој половини 20. века у нашем језикословљу објављено је тек неколико дијалектолошких радова о српским народним говорима на тлу Републике Македоније. У њима и у релевантним расправама македонских дијалектолога редовно наилазимо на магистралне језичке чињенице које указују на то да у више македонских регија јоште опстају поједини дијалекатски типови српског језика. То потврђују и званични подаци о националном саставу тамошњег становништва према којима данас у тој јужнословенској држави живи 36.000 махом православних Срба, који су претежно настањени у њеним северним крајевима, већим градовима и у јужном Повардарју. Етнографска и друга

Кључне речи:

српски језик,
аутохтони народни говори,
призренско-тимочки дијалекатски тип,
дијалектологија српског језика,
Доњи Полог,
Скопска Црна Гора, кумановска регија, Република Македонија

¹ Овај прилог је настао као резултат рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

хуманистичка истраживања говоре пак о томе да се трагови и духовне и материјалне српске културе, посебице оне средњовековне, срећу у скоро свим крајевима Републике Македоније (Станковић 2001: 51–52 и 1998: 295–311, 313).

Према историографским чињеницама, Срби су на просторју данашње Републике Македоније формирали три (главне) идентитетске скупине. *Прву* чине Срби чији су преци у централне балканске пределе пристигли крајем 6. и почетком 7. столећа, те се њихова станишта редовно спомињу у средњовековним писаним споменицима. Продирање Немањића у ове области Моравско-вардарске долине у 13. и 14. веку, Велика сеоба Срба под Арсенијем Чарнојевићем и потоња унутрашња пресељавања српског живља у средишњем делу Балкана, углавном услед терора арбанашких пљачкашких чета у другој половини 18. и почетком 19. века, у антропогеографији се сматрају круцијалним историјским догађајима за коначно формирање и распоред стариначког дела српског етноса на подручју Републике Македоније, чији припадници данас претежито насељавају њене северне делове, и то понајвише Доњи Полог, Скопску Црну Гору и кумановски крај. *Другу* образују потомци досељеника на необрађена земљишта или на напуштена турска имања, која су у периоду између два светска рата, према одговарајућем закону о аграрној реформи, насељавана Србима из многих крајева ондашње Краљевине, од Лике до Власине. У ову скупину убрајају се и поколења Срба који су у Македонији у то доба радили као државни службеници, стручњаци најразличитијег профила, послодавци, банкарни, трговци, занатлије и др. Припадници ове српске етничке групације данас живе у свим областима Републике Македоније, а најбројнији су у централном и јужном Повардарју, у кумановској регији и у Скопљу. *Трећој скупини* припадају потомци Срба који су као универзитетски, технолошки, медицински, војни и други кадар у годинама непосредно после окончања Другог светског рата упућивани на службовање у Федералној Македонији, одн. у Народној Републици Македонији; потом Срби који су у другој половини 20. века већим делом дошли из суседних србијских предела; као и један повећи број Срба индустријских радника, службеника, официра Југословенске народне армије, студената, научника, уметника и спортиста из дијалекатски различитих српских области који су у Македонији често заснивали своје породице, у већини случајева у мешовитим браковима, па су и после распада СФРЈ остали да битишу у њој, данас они махом живе и раде у Скопљу и скопским предграђима, а у знатно мањем броју и у осталим македонским градским центрима. (Станковић 2001: 52–54).

Посебну српску етничку заједницу у Републици Македонији чине (одн. чинили су) потомци Галипољских Срба, „исељених из долине Велике Мораве негде у 16. или у 17. веку, који су у околини Галипоља у Турској провели неколико столећа да би у 20. веку, после балканских ратова, оптирали за Србију“ (Ивић 1986: 73). Они су 1922. године насељени у Пехчеву, у данашњој источној Македонији. Када је 1950. и 1951. Павле Ивић истраживао њихов говор, већина Галипољаца није била напустила свој идиом донесен из

Тракије: старији су га добро чували, а млађи су се у општењу с родитељима искључиво њиме користили. Ипак, тада се, како је то забележио П. Ивић, код свих пехчевских Галипољских Срба осећао и непосредан утицај локалног македонског дијалекта. (Ивић 1957: 12–14). У потоњим годинама 20. века они су пак потпуно напустили говор својих предака, чак су га и у међусобној комуникацији заменили малешевским и/или стандардним македонским идиомом (Станковић 2001: 54).

У првој деценији 21. столећа у свим македонским регијама и насељима (осим у појединим селима у скопскоцрногорској и кумановској области) Срби чине знатну мањину локалног становништва. У таквим социолингвистичким миљеима одвија се јак утицај македонског језика (његовог месног идиома и/или стандардног система) на матерњи говор и Срба старинаца и Срба досељеника (Исто: 54–55; в. и Радић 2005: 150–151).

О истраживању

Данас се у дијалектологији српског језика може говорити о трима периодима или о трима различитим приступима у проучавању и у класификацији аутохтоних српских народних говора на тлу данашње Републике Македоније — њих је скоро увек дефинисао актуелни друштвени и политички контекст:

- А. Први период, прва четири десетлећа 20. века (до Другог светског рата),
- Б. Други период, друга половина 20. столећа (од Другог светског рата до распада СФРЈ),
- В. Трећи период, последња деценија 20. и прва деценија 21. века (од распада СФРЈ до данас).

А. Први период

Уопште узев, све јужнословенске дијалекатске формације на тлу данашње Републике Македоније, ондашње Јужне Србије, третирају се као корпус српског језика. Међутим, једино се народни говори на северу Македоније директно сврставају у старосрбијански, одн. у призренско-тимочки дијалекатски комплекс српског језика (Белић 1905: XLVIII–L), док се дијалектима јужније од линије Тетово (Доњи Полог) – Скопље – Свети Николе – Кратово – Крива Паланка – Ћустендил (Бугарска) приписује нарочита лингвистичка индивидуалност: „*Јер прави македонски дијалекат има својих, специјалних особина којима се он одређује као дијалекат нарочите врсте*“ (Белић 2000²: 433). Имајући у виду друштвене околности у којима је изречена ова уистину објективна научна тврдња тада водећег српског лингвисте и дијалектолога А. Белића, може се закључити да се у науци о српском језику у реченом периоду у добраној мери поштовала историјскојезичка чињеница и јужнословенски дијалекатски континуум на

подручју средишњег Балкана, тј. у зони српско-македонског језичког пограничја.

Извод из главније литературе о аутохтоним српским народним говорима у првом периоду:

1. А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник I, Београд 1905;
2. А. И. Беличъ, *Диалектологическа карта сербскога языка*, Санктпетербургъ 1905;
3. А. Белић, *О српским или хрватским дијалектима*, Гласник Српске краљевске академије LXXVIII, Београд 1908, 60–164;
4. А. Белић, *Стара Србија са историско-језичке тачке гледишта*, Српски Књижевни гласник XXIX/9, Београд 1912, 665–673;
5. А. Белић, *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија IV, Загреб 1929;
6. М. Павловић, *Наша нација (Језик и етничка синтеза)*, Савремена питања 10, Ниш 1915;
7. М. Павловић, *О основној карактеристици народних говора у јужним крајевима*, Гласник Професорског друштва V/4, Скопље 1925, 243–247;
8. М. Павловић, *Принцип корелативности у еволуцији језика и некорелативности диалекатских црта Горњег Повардарја*, Годишњак Скопског филозофског факултета, Скопље 1930, 297–312;
9. М. Павловић, *Лингвистички проблеми Јужне Србије (Лингвистичка историјско-географска оријентација)*, Јужни преглед XII/3, Скопље 1938, 161–164;
10. М. Павловић, *Лингвистички проблеми Јужне Србије (Како се постављају проблеми Јужне Србије)*, Јужни преглед XII/4, Скопље 1938, 115–128;
11. М. Павловић, *Основи дијалеката Јужне Србије*, Јужни преглед XII/6–7, Скопље 1938, 265–271;
12. С. Томић, *Говор*, у: Скопска Црна Гора (антропогеографска и етнографска студија), Српски етнографски зборник VI, Београд 1905, 474–503.

Напомена. О аутохтоним српским идиомима на тлу данашње северне Македоније у побројаним студијама и чланцима углавном се говори са аспекта њихове опште припадности призренско-тимочком дијалекатском корпусу.

Упореди следеће расправе:

1. А. М. Селищевъ, *Полог и его болгарское население*, София 1929;
2. А. М. Селищевъ, *Днешната югозападна граница на българската говорна област*, Македонски преглед VI/1, София 1930, 1–24;

3. А. М. Селищевъ, *Говори области Скопја*, Македонски преглед, VII/1, Софија 1930, 33–82.

Б. Други период

Класификација аутохтоних српских дијалекатских типова на подручју данашње Републике Македоније у овом периоду у србистици је била подређена идеолошким и политичким догмама владајућег комунистичког режима и његовој борби противу „великосрпског хегемонизма“. Ипак, кретала се између двају дијаметрално супротних становишта: од веома грубог непоштовања лингвистичких чињеница до донекле јаснијих покушаја да се оне, и у веома неповољним друштвеним околностима, прикажу у светлу сазнања науке о народним говорима. *Прво*, „Призренско-тимочки говори (...) налазе се у овим границама: нешто јужније од Зајечара државном границом између СФРЈ и НР Бугарске, **затим границом између СР Србије и СР Македоније** [ист. С. С.] ка Призрену и Ђаковици“ [А. Ресо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Научна књига, Београд 1978, 18]; или: „Призренско-јужноморавски говорни тип заузима јужни и западни део призренско-тимочких говора као целине. Његова источна граница иде од Слемена ка Нишу, затим од Ниша до иза Власотинца и јужније до Црне Траве, затим на Криву Феју и државну границу према Бугарској, **одатле је граница овога говора у исто време и републичка граница према СР Македонији** [ист. С. С.], према Призрену и граници према Албанији“ [Исто, 23]. *Друго*, „Источно и југоисточно од првобитних граница Рашке остајали су долина Јужне Мораве и југоисточни делови косовске и метохијске котлине. У тим пределима и још даље ка истоку, **све до снопа изоглоса који раздваја западну и источну грану Јужних Словена** [ист. С. С.], смештени су говори призренско-тимочке (торлачке) дијалекатске групе“, док у фусноти пак овако стоји: „**Окрајци ове дијалекатске скупине који се налазе на бугарској односно македонској државној (и националној) територији** [ист. С. С.] називају се обично белограчичко-брезничким односно северномакедонским говорима“ [П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Друго издање, СКЗ, Београд 1986, 44].

Ипак, у овом периоду, магистралне податке о српском карактеру речених народних говора налазимо у студијама македонских дијалектолога, а посебно у радовима Божицара Видоеског: „**Едната група особености овој [кумановскиот] говор го сврзува со граничните јужноморавски говори, со коишто тој е поврзан генетски. (...) Овие два изоглосна снопа уште појасно го одредуваат местото на кумановскиот говор спрема околните говори. Потесна целост тој сочинува со скопско-црногорскиот говор, а заедно со него со јужноморавскиот дијалект** [ист. С. С.]“ (Видоески 1962: 262–263). Јоште нешто о реченом у овом делу рада в. и у Станковић 2006а.

Извод из главније литературе о аутохтоним српским народним говорима у другом периоду:

1. Б. Видоески, *Северните македонски говори – Општ поглед, I Кумановско-кратовската група говори, II Говорот на Скопска Црногорџа*, Македонски језик V/1,2, Скопје 1954, 1–30, 109–198;
2. Б. Видоески, *Основни дијалектни групи во Македонија*, Македонски језик XI–XII/1–2, Скопје 1960/61, 13–31;
3. Б. Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик, Скопје 1962;
4. Б. Видоески, *Проблеми на меѓудијалектниот контакт во предни говорни области*, Реферати на македонските слависти за VII меѓународен славистички конгрес во Варшава (сепарат), Скопје 1973;
5. Б. Видоески, *Меѓујазичниот контакт (на дијалектно рамниште) како фактор за дијалектната диференцијација на македонскиот јазик*, Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава (Посебен отпечаток), Скопје 1993;
6. Р. Угринова, *Говорите во Скопско*, Катедра за јужнословенски јазици, Филозофски факултет, Скопје 1951.

Упореди одговарајуће наслове у следећем прилогу:

Максим Сл. Младенов, *Българските диалекти във Вардарска и Егейска Македония*, у: Стојко Стојков, *Българска диалектологија*, Трето издание, Издаелство на Българската академия на науките, Софија 1993, 170–187.

В. Трећи период

Заснивајући се на резултатима истраживања С. Томића, Р. Угринове, Б. Видоеског, као и на дијалекатском материјалу који је за ту прилику прикупљен, године 1998. појављује се рад Станислава Станковића *Дијалектолошка запажања Светозара Томића у светлу новијих истраживања говора Скопске Црне Горе (Са белешкама о С. Томићу и Скопској Црној Гори* [Српски језик III/1–2, Београд, 293–312 + карта] у којему се, између осталог, говори и о призренско-тимочком дијалекатском континууму на подручју централнога Балкана, односно у којему се каже да „веома важне призренско-тимочке одлике“ прелазе међудржавну границу између данашње Србије и данашње Македоније и допиру до линије Тетово – Скопље – Свети Николе – Кратово – Крива Паланка. Године 2001. у својој најновијој класификацији српских дијалеката Павле Ивић пак скопскоцрногорски и кумановски говор Срба старинаца најексплицитније сврстава у призренско-јужноморавски комплекс, а доњополошки и кратовски говор третира као оделите призренско-тимочке формације, односно као четврти и пети призренско-тимочки дијалекатски тип [*Српски дијалекти и њихова класификација (III)*], Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIV/1–2, Нови Сад, 175–209]. И коначно, 2005. године у *Српски дијалектолошки атлас* укључени су и призренско-тимочки пунктови са територије Републике Македоније. То су следећа насеља: Рогачево (Доњи

Полог), Чучер и Кучевиста (Скопска Црна Гора), Матејче, Алгуња, Никуљане и Старо Нагоричане (шира кумановска регија). Из свих побројаних пунктова прикупљен је дијалекатски материјал за четири лексичка тома (Станковић 2008: 48).

Извод из главније литературе о аутохтоним српским народним говорима у трећем периоду:

Поред два наведена прилога (С. Станковић 1998. и П. Ивић 2001), у србистици се у трећем периоду појављује јоште неколико радова који се баве (и) аутохтоним српским народним говорима на тлу Републике Македоније.

1. Ж. Бошњаковић и С. Станковић, *Из говора Скопске Црне Горе*, Прилози за проучавање језика 39, Нови Сад 2008, 327–340;
2. С. Милорадовић и С. Станковић, *Из семантике конструкција с предлогом од у говорима Скопске Црне Горе и Горње Мораве*, Македонски јазик LXI, Скопје 2010, 25–36.
3. Д. Петровић, *Божидар Видоески и истраживање српско-македонских дијалекатских контаката*, у: Арелна лингвистика (Теорији и методи), Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, Скопје 2005, 35–50;
4. С. Реметић, *Статус пограничних говора у делу Божидара Видоеског*, у: Арелна лингвистика (Теорији и методи), Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, Скопје 2005, 337–350;
5. С. Станковић, *Божидар Видоески (1920–1998)*, Српски језик IV/1–2, Београд 1998, 925–933;
6. С. Станковић, *Неколике напомене о Србима и српском језику у Републици Македонији (Из социолингвистичких прилика)*, Зборник Филолошког факултета Универзитета у Приштини 11, Косовска Митровица 2001, 51–56;
7. С. Станковић, *Проматрања балканскословенских прелазних ареала (Из наставе дијалектологије српскога језика)*, у: Нови аспекти у настави језика, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица 2006, 141–152.

Види и следеће расправе и чланке:

1. П. Радић, *Из историје српског питања у Македонији, Културолошки аспект*, Балканика 32–33, Београд 2003, 227–252;
2. П. Радић, *Поглед на српску мањину у Македонији*, у: Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи, Српска академија наука и уметности, Научни скупови СІХ, Одељење друштвених наука 25, Београд 2005, 147–152;

3. С. Станковић, *Македонци и македонски језик у Републици Србији – Pro et contra*, у: Скривене мањине на Балкану, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82, Београд 2004, 41–49;
4. С. Станковић, *Европско право за српски језик (Какво је стање српског народа и његовог језика на тлу данашње Македоније)*, Задужбина (Лист Вукове задужбине) 76, Београд 2006, 8.

Упореди *Бугарски дијалектолошки атлас*:

Български диалектен атлас, обобщаващ том I–III, Българска академия на науките, Институт за български език, София 2001.

О стању

Сви аутохтони српски народни говори на словеномакедонском тлу припадају призренско-тимочкој дијалекатској групацији. Говори Скопске Црне Горе и кумановске регије део су призренско-јужноморавског дијалекатског комплекса. Остали српски говори разврставају се пак у две скупине неједнаког ареала: у мању северозападну или доњополошку и већу североисточну коју, у већ споменутој класификацији, П. Ивић назива кратовском. Међутим, на подручју кратовске дијалекатске зоне према званичним статистичким подацима живи мали број Срба, готово да их тамо више нема. Сви становници ове дијалекатске области су Македонци. Дакле, и према лингвистичкој и према етничкој детерминацији, српски су доњополошки, скопскоцрногорски и кумановски говори, а само према лингвистичком одређењу, искључујући данашњу националну припадност његових носилаца, српски је и кратовски говор. Главна доњополошка насеља су Доброште, Одри, Беловиште, Старо Село, Рогачево и Вратница. У српску скопскоцрногорску дијалекатску зону убрајају се, пре свега, села Чучер, Бањане, Горњане, Кучевиста и Побужје. Представници српског кумановског говора настањени су у насељима Мршевци, Умин Дол, Ново Село, Матејче, Тронежа, Лопате, Опае, Доње Коњаре, Горње Коњаре, Речица, Старо Нагоричане, Никуљане, Табановце, Четирце, Пузаљка, Карабичане, Сушево, Алгуња, Мгленце и Куманово. (В. и Ивић 2001; Станковић 2006а).

Ево двадесет призренско-тимочких особина (диференцијалних у односу на македонски дијасистем) које се, на пример, јављају у српским говорима кумановске регије (код представника старије генерације): **а)** једна фонема на месту старих словенских полугласника њ и њ (*сьн, дьн*); **б)** замена у < р (назал задњег реда) у свим позицијама (*рука, на руку, на рукуту*); **в)** три рефлекса вокалнога л: *у, лу, ль* (*вук, слуза, дльго*); **г)** појава вокала у на почетку речи место некадашњег *въ(ь)* (*улезе, унутра*); **д)** вредност старог *ѣ (>а)* у лексемама *ора* (*ораси*) и *сваки*; **ђ)** одсуство протетичког *в* (*ујко*); **е)** прејотација самогласника *е* у иницијалној позицији (*језик, јеиш*); **ж)** непомерена палатална артикулација *љ* и *њ* у свим положајима (*љуто, поље, њега, њива*); **з)** јотовање консонантске групе *лј* (*зеље, коље*); **и)** дисимилација *мн > мл* (млого); **ј)** губљење сугласника *х* (*ора, гра, дојдо, прна*); **к)** завршетак *е* у ном. мн.

именица и придева ж. р. на *-а* (*жене, добре јабуке*); **л**) чување посебних облика за ном. јд. и општи падеж у промени именица м. р. типа: *коњ, коња*; **љ**) присуство облика заменице *сваки* (*свакакъв, свакојак*); **м**) као и облика заменица: *њојзе, њојно, њега (га), гу, њу, њума*; **н**) заменичко-придевски наставак *-ога* (*свога, кога, доброга*); **њ**) наставак *-мо* у 1. л. мн. (*имамо*); **о**) и *-в* (*и*) у 3. л. мн. презента (*имав*); **п**) глаголски наставци *-смо, -сте, -ше* у аористу и имперфекту (*имасмо, имасте, рекоше*); **р**) наставак *-ја* за м. р. радног придева (*рекја, рекјаја*); **с**) глаголске конструкције типа *теше да дојде* и *тел е да дојде*. (Видоески 1962: 262–263; Станковић 1999: 929–930).

Типичнији носиоци призренско-тимочких говора у насељима настањеним аутохтоним српским живљем на северу данашње Македоније јесу особе старије од шездесет година, махом жене, рођене и одрасле у месту живљења, нешколоване или мало школоване. Мушкарци, чак и они старији, не могу се више сматрати типичним представницима локалног идиома. Код представника средње и, нарочито, млађе популације све ређе се наилази на карактеристичне призренско-тимочке (и/или српске стандарднојезичке) маркере. Већина ових промена резултат је утицаја језика школе и електронских медија, односно језика јавне и службене комуникације у Републици Македонији — македонског стандардног језика. (Станковић 2001: 54–55, в. и 1998: 299).

О перспективи

И Срби и Македонци уче у истим школама (и у истим одељењима, и то махом на македонском наставном језику), и на истим факултетима, заједно су и на радним местима. У већем броју случајева Срби с комшијама Македонцима готово редовно успостављају присне суседске и пријатељске односе, и мешовити бракови су веома честа појава. Стога се јавља јак утицај македонског језика на матерњи говор Срба старинаца. У таквим друштвеним и социолингвистичким условима наступио је процес језичке интеграције при чему се данашњем средњем и млађем српском нараштају македонски стандардни идиом намеће као једини комуникацијски код. Отуда, истински носилац аутохтоних српских народних говора донекле јоште остаје само старији, нешколован или мало школован српски живаљ у насељима Доњег Полога, Скопске Црне Горе и кумановске регије.

У вези са реченим, могу се поставити неколика питања. *Прво*, да ли су се и у коликој су се мери поједини стариначки српски језички системи очували у македонској стандарднојезичкој средини? *Друго*, да ли се и који се тип двојезичности развијао у српским етничким и социјалним групама? *Треће*, у коликој су мери и у којим су социјалним миљеима Срби напуштали свој матерњи идиом и усвајали стандардни македонски језик. *Четврто*, колико су у другој половини 20. века државне власти (македонске, србијске и југословенске) и српске (националне) научне и културне установе помогле тамошњим Србима у неговању двојезичности – и нарочито, колико су им

помогле у усвајању српског стандардног језика!? (Станковић 2001: 54–55 и 2004: 46–48; Радић 2005: 150–151).

Осврт, закључни

У годинама после распада СФРЈ Срби су се у Републици Македонији сусрели са читавим низом нерешених националних и политичких питања која су добрим делом била наслеђена из времена постојања заједничке нам државе. Иако је имала дугу традицију, зачета је јоште у првој половини 19. века, настава на српском језику данас се одвија у само шест основних школа, коју похађају тек три стотине ученика (с тенденцијом драстичног смањивања и овог незнатног броја), у некадашњим (*српским*) гимназијама ова настава је укинута. Ипак, радује упис првих двеју генерација студената на новоосновану *Студијску групу за српски језик и књижевност* на Филолошком факултету Универзитета у Скопљу. (Станковић 2006б: 8).

На крају овог излагања треба рећи и то да пред Србима у Републици Македонији стоји тежак задатак: рад на побољшању статуса српске заједнице у свим сферама друштвеног живота, рад на развијању и неговању српске стандарднојезичке компетенције изворних говорника српског језика, и Срба староседелца и Срба досељеника, и рад на заштити и неговању драгоцене духовне и материјалне српске баштине на тлу Републике Македоније, укључујући ту и проучавање народних говора, чије нас изумирање, према садашњем стању на терену, несумњиво очекује у предстојећим неколиким деценијама 21. столећа. Дакле, у веома блиској будућности на словеномакедонском простору очекује нас изумирање добраног дела народне душе српског стариначког живља!? Поставља се питање: колико ћемо у том исувише кратком периоду успети да је адекватно очувамо и/или бар сачувамо у релевантним теренским записима и научним радовима? На ползу српске, словенске, балканске и светске културне баштине!

Прилог

Транскрипт из говора села Кучевиста у Скопској Црној Гори.²

Десанка Јовановић (Пирковић)

² Будући да је у оквиру овог излагања (Етнографски институт САНУ, 27. април 2009) илустративно био приказан етно-филм *Кучевиста или Душанов знак (Једна приповест о Скопској Црној Гори)*, чији су аутори Небојша Илић и Станислав Станковић, овде је дат целовит транскрипт казивања трију мештана села Кучевиста, протагониста реченог филма, то су: Десанка Јовановић (Пирковић), рођена 1931, Спасо Белински, рођен 1933. и Милојче Нешковић, рођен 1932. године. Њихови идиолекти у појединим језичким цртама, у већој или у мањој мери, одступају од изворног скопскоцрногорског говора: присутан је утицај и српског и македонског стандарднојезичког система. И поред тога, они донекле, ипак, доброно илуструју основне карактеристике ове призренско-тимочке дијалекатске зоне. У скопскоцрногорском говору акценат је експираторан а у тексту је означен косом цртицом.

Па после ... три године Србија била, после ... Србија ... Швабе су заузеле овде целу, тг се звала Југославија, сг се зове Македонија овде. А овде наше се зове Скопска Црна Гора. Ми смо овде Скопска Црна Гора.

Спасо Белински

Овој гјтан се вика.

Десанка Јовановић (Пирковић)

У Скопље, на пазарче, парадјс! И дође један господин: „тетка, ко... колико парадјс?“ Толико. „Ааа, одличан ти парадјс!“ „Добар е, душо!“ „Одакле си?“ „Скопску Црну Гору!“ „От које село?“ „Кучевиште!“ „Ааа, вие тамо Срби!“ „Од главе до пете!“

Спасо Белински

Ово је Душанов знак!

Десанка Јовановић (Пирковић)

„Краљот кј го чувате, у која завалица?“ Значи у племња. „Не, брe душо, то се не-чува тамо!“ „Е, куде, мори тетке?“ „На срце!“

Ја поче да се смеју, а туја околo ... има, пуно имаше ... и једно од Љуботен дeте: „а, мори тетке, што му уради, брe тетке, што му уради, брe тетке?“ И, „чекај — мaло да се смирим, па ке ви кажем.“ Викам, ете, вако¹ и вако, њем им причам. Е, овако! „У“, вика, „маму му ебам његову!“ „Да знaете што има у Скопље!“ — Па ми вика муж ми, Бог да га прости, он умре, вика: „Маму ти ебам твоју, брe“, вика, „ке те утепа некој, немој да би¹... да бидеш ...“ А, бе, ич не мe-стра, ич! Оно¹ што сам, тој сам и гoтово, нeма да ме стра од никога! Ја!

Милојче Нешковић

Видиш, ово је ... ово је коњ, и сас ... сас тој дрвенари¹е (...) дрво, овој. После он ... он има овоја¹уже, опрему значи његову, то¹ се зове¹уже. Овој се зове праћице, после има овде палдрма, овој, овој ... се користи самар за ... за у шуму, за дрва, тако за ... или за јавање, за исто за ... После тога коњат, он се поткоуе, видиш доле. Туј имаш гвожђа, ексери ... ај, ај, ај, те ... И то ти е.

Десанка Јовановић (Пирковић)

Па миe смо Срби, с^вите! Отац ми е био солунац. Три године био је у Солун. Пешки су ишле преко Албани¹у, Драч, Валона. И тако кад је дошaл отац са Солуна, није затеко децу, није затеко жeну. Десет године седео е тако и после се ожeнио, на педесет^т године родио ме мeне. Он, имало ордене, краљ га Александар, му ... му дао орден Златну медаљу Милош Обилића, Сребрну медаљу Милош Обилића, медаљу за храбост биле тие, и теа друге, како се зваше, био је краљ Александар на слику и круна имал^о од^озгора и Албанска споменица и још једна друга беше, не-знам како се звали. Кат су окупирали

овде Бугари, овде е био, када е побегла војска, била е овде код нас, штаб, био главни командант овде. Он, само што су стигли до Качаник, Србија капитулирала, дошле овде Бугари, Германци опколиле ми кућу, претресле све, узеле ми све што је имао отац, ништо ми не ... несу оставили ...

Спасо Белински

Сви мужи, мије око^{ло} триесе^т смо биле скоро, ма... мало, големо, све мужи ги сбраше у партизани. Ја сам бил тџ девет, десетину године, десет године. Сто дваесе козе сам чувао. Тамо, смо не-смеле горе на бачило да седимо, смо ги дотерале доле, дома. Овде, овде легал'е у воденицу. Бос. Немало тџа како сџ шо има, немало тџа ни опанци. Опанци, на есен ке закољемо или некога бивола или вола, за опанци. Немало и да се купи тој. Па и пара немало како сџга. Тако било тџга. Козе смо имале, овце смо имале, говеда смо имале. Тој време некако беше како посиромашан ама повесел народ беше. Е овде слава ... Кџд е слава, Спасовден, еве, Велигдџн, Божић, само прџ дџн на Божић и на Велидџн не с... не се-игра до п... до рџчџк, по рџчџк а други и трећи дџн и до рџчџк и по рџчџк сурле свириу, тупани, и стари људи како беснеу, ке а пиџеу. Се пило вино. Сџг нико не-пие вино, брџе, брате мили, нико! Само пиво шљокав, купену смедеревку, тој ти пиџе. Ја имам вино, никој неће вино да пиџе. Имам зџтовци, виџа: „Дџдо“, виџа, „вино“, виџа, „смедеревка“. „Кџпи, донџси, па тџ^к ке пиџеш.“ „Ја имам мџе ако ти се пиџе, ако не: вољно.“ И тако!

Спасо Белински

Кџмиње се пуни, сто дваес кџла казан е, ево капак. Вода от таму долази од реку. Се пуни тамо излаз има, доле. Е, туј код тебе се оноди лџнац за раџиу да тџче. Овој е, код нас каџа се виџа за воду, каџа, шо дрџи воду, мџслим за лад... Казан си е казан, овој ти е фџрна, за џгањ, за ватру. Кџтлаџа, рџчиси. Тамо избаџуемо, има базџнт. И ако требе да пуниш, и јџпет ке пуниш и тако. Па маџа, тој е као помџћник, за ватру. Пџсле има, еве га и ово. То е све шо требе, мџра да га има. Ово е, е тако се зџтвара кад већ пџчиња јако да ... да иде раџиџа. Зџмажеш, ако иде прџблем, и јџпе јако, овој већ му га зџтвараш, му га зџтвараш по пџтребу. Не-мџслим наџмпут, мџже да зџпре, да раџиџа џдма па да зџпре. По пџтребу, ако иде пџјако, кџд иде јако, дџ-крај и туј мџра да га зџмажеш, све да га зџтвориш, херметџчки, и легни, спи ако џћеш, џно има да ти полџко, полџко да тџче. Ёдџн казан раџиџа како пџрано што имало, сџга нема шећер грџџе мџного, знаџш. Чџт^ири саџа, пџрано шџс саџа, тџче како, као кџнџе. Танко треба да иде, као кџнац и пџчиста, пџбиџтра иде јер кад има ... јако кад иде и мџтна доџди џна. А овако биџтра иде као слџза.

Десанка Јовановић (Пирковић)

Све узеле шџ имао отац. Све докумџнте узџле-ми. Само сам џву кџџигу, некако бџла скрџена џбаво, не ... несу мџгли да нађу. Само џва кџџиџа ми џстала. Имаџ, имаџ кџџигу *Вџлика Срџиџа* се зџвала, *Српска војска и солунска офансџва*, зџвало се, и *Брџа у пламену*, џдна кџџиџа се зџвала. Све ми то узеле,

свѐ ми узеле, сáмо óву књигу сам ... нѐкако нису мóгли да нађеу, сáмо óва књи́га била зачува́на, ништа дру́го!

Литература

- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗБ I, Београд.
- Белић 2000²: Александар Белић, *Галички дијалекат*, у: *О дијалектима, Изабрана дела Александра Белића*, књ. 10, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 423–699.
- Видоески 1962: Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик, Скопје.
- Ивић 1957: Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*, СДЗБ XII, Београд.
- Ивић 1986: Павле Ивић, *Наша етничка историја и наш језик*, у: *Српски народ и његов језик*, Друго издање, СКЗ, Београд, 7–82.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација (III)*, ЗБМСФЛ XLIV/1–2, Нови Сад, 175–209.
- Радић 2005: Првослав Радић, *Поглед на српску мањину у Македонији*, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, Српска академија наука и уметности, Научни скупови СХ, Београд, 147–152.
- Станковић 1998: Станислав Станковић, *Дијалектолошка запажања Светозара Томића у светлу новијих истраживања говора Скопске Црне Горе (Са белешкама о С. Томићу и Скопској Црној Гори*, Српски језик III/1–2, Београд, 293–312 + карта.
- Станковић 1999: Станислав Станковић, *Божидар Видоески (1920–1998)*, Српски језик IV/1–2, Београд, 925–933.
- Станковић 2001: Станислав Станковић, *Неколике напомене о Србима и српском језику у Републици Македонији (Из социолингвистичких прилика)*, Зборник Филолошког факултета Универзитета у Приштини 11, Косовска Митровица, 51–56.
- Станковић 2004: Станислав Станковић, *Македонци и македонски језик у Републици Србији — Pro et contra*, у: *Скривене мањине на Балкану*, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82, Београд, 41–49.
- Станковић 2006а: Станислав Станковић, *Проматрања балканскословенских прелазних ареала (Из наставе дијалектологије српскога језика)*, у: *Нови аспекти у настави језика*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 141–152.

Станковић 2006б: *Европско право за српски језик (Какво је стање српског народа и његовог језика на тлу данашње Македоније)*, Задужбина (Лист Вукове задужбине) 76, Београд, 8.

Станковић 2008: Станислав Станковић, *Рад на лингвистичкој географији код нас*, у: Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају, Институт за српски језик САНУ, Монографије 5, Београд, 42–48.

Stanislav Stanković

Institute for the Serbian Language, SASA
Belgrade

On Serbian Autochthonous Folk Dialects in the Republic of Macedonia Research, Present State of the Affairs and Perspective

There are three distinctive periods/perspectives within the Serbian language science in the Republic of Macedonia. In the first period (up until 20th century), all Slavic dialects were treated as a part of the Serbian diasystem: dialects spoken in the northern Macedonia were classified into Prizren-Timok dialectic complex, while all the rest were assigned a special linguistic uniqueness. In the second period (during the second half of 20th century), in Macedonia, the classification of the Serbian dialect types rested upon two opposite attitudes, ranging from a pronounced disrespect of linguistic facts to very clear attempts to present the facts as scientific within the field of folk dialects. In the third period (since the breakdown of the former Yugoslavia in 1992 until the end of the first decade of 21st century), Skoplje-Montenegrin and Kumanovo dialects were classified into Prizren-South Morava dialectic complex, while Donji Polog and Kratovo dialects were classified as parts of Prizren-Timok dialectic formation.

At present, there are around 36.000 Serbs living in the Republic of Macedonia. They inhabit mostly northern parts of the country, in larger cities and south Vardar River area. In a process of language integration, Macedonian standard idiom is being enforced as the only communicational code for the members of middle and younger Serbian generations.

Key words:

Serbian language, autochthonous dialects, Prizren-Timok dialect, dialectology of the Serbian language, Donji Polog, Skoplje's Montenegro, Kumanovo region, Republic of Macedonia